

Türkçede Susma ve Sessizlik Kavramları Üzerine

Upon The Concepts Of The Speechless And Silence In Turkish Language

Naile HACIZADE*

ÖZET

Susma, sosyal iletişimin konuşmayla ilişkili özgün ve çok anlamlı bir işlevidir. Çeşitli anlam nüanslarıyla susma, konuşmanın vereceği bilgiyi, ona farklı bir anlatımsallık katarak sunar. Dolayısıyla susma bazı durumlarda konuşmanın işlevini yüklenir. Susmayla ortaya çıkan sessizlik ise dile daha çok olumsuz yönleriyle yansıyan bir kavramdır. Dil verileri sessizliğe olan olumsuz yaklaşımı açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Çalışmada susma ve ona bağlı olan sessizlik kavramları dil verileri temelinde ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Dil, konuşma, susma, sessizlik, kavram.

ABSTRACT

The speechless is the specific and polysemous function of social communication related to speech. The speechless with its various meaning nuances presents the information that will be given by speech by adding different expressivity. Therefore the speechless can carry the speech's function in some cases. On the other hand, the silence which occurs as a result of the speechless is the concept which is reflected to language mostly with its negative aspects.

Language data clearly reflect the negative approach to the silence.

The concepts of the speechless and silence are discussed on the basis of the language data in this study.

KEY WORDS

Language, speech, speechless, silence, concept.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

İnsan yaşamının vazgeçilmez bir ögesi olan dil, kendi işlevlerini sözlü ve yazılı olarak yerine getirir. Yazılan dil** (written language) ve konuşulan dil (spoken language) ortak işlevlerinin yanı sıra özgün özellikler de taşırlar.

Son dönemlerde konuşulan dile olan ilginin arttığı gözlemlenmektedir. Bu konuda çeşitli varsayımlar ortaya atılmış, dilbilimciler ve dille yakından ilgilenen bilim dalları (felsefe, ruhbilim, mantık, toplumbilim gibi) uzmanları tarafından kuramsal çalışmalar yapılmış; onların dile uygulanması yönünde önemli adımlar atılmıştır (ör. “söz edimleri” kuramı; ayrıntılı bilgi için bk. Searle, 2000).

Bazen dilin konuşmaya eşdeğer sayıldığını belirten Prof. Dr. D. Aksan şöyle bir tanımlama yapar: “Gerçekten dil, insanı öteki yaratıklardan ayıran konuşma yeteneğinin, düşünülünü, duyulanı ayrıntılı bir biçimde açığa vurabilme gücünün adıdır” (Aksan, 2003: 10).

Bireyin toplumla olan ilişkilerinin düzenlenmesinde konuşulan dil en önemli öğelerden biri sayılır. “Düşünme, işgörme, geçmişi değerlendirme, şimdiki düzenleme, geleceği hazırlıkla bekleyip yoğurma, bu amaçla anlaşılabilirlik gibi varolmanın en bellibaşlı işlemleri konuşma ile, konuşmalarla kurulur, gerçekleşebilir, yetkinleşir” (Uygur, 1994: 157).

Ne var ki, insan yaşamı için kıyaslanamayacak kadar büyük bir öneme sahip olan konuşma, bazen olumsuz olarak değerlendirilir. Bu durum doğal olarak dile de yansır. Bazı sözcük ve deyimler, çok veya yersiz konuşmayı eleştiren bir niteliktedir (ör. boşboğaz, geveze, çalçene, çenesi düşük, zevzek, çaçaron, farfara, laf ebesi, lâklâk, çene ‘çok konuşma alışkanlığı’, baş ağrıtmak ‘çok konuşarak rahatsız etmek’, çan çan etmek ‘yüksek sesle boş yere konuşmak’, çene çalmak ‘gevezelik etmek’, dır dır etmek ‘sürekli ve gereksiz yere konuşmak’ vb. bunlardan bazılarıdır (bk. Uygur, 1994: 153-174; Eker, 2003: 409-410). Yazın eserlerinde bu sözcük ve deyimlere sıkça rastlamak mümkündür. Ör.:

Ev halkı, Büyük Hanım’ın çalçeneliğine uğramamak için pek yanına yanaşmazlar. (Gürpınar, 1999: 86)

Kız da anasının az çok her haline sahip, ama beriki artık olgunluk derecesini bulmuş, çaçaronlukta en yüksek noktaya varmış... (Gürpınar, 1999: 90)

** Makalede terim kullanımında Prof. Dr. Aksan’ın eserleri örnek olarak alınmıştır.

İhsan'ın annesi, Arife Hanım'ı hem sever, hem de *çenesine* tahammül edemezdi. (Tanpınar, 1986: 13)

Mehmed-Ali bara tünemiş, otele yeni gelen Danimarkalı öğrenci ile *çene çalıyor*, sözde; aklı, fikri, gözleri, öbür tarafta. (İlhan, 2000: 194)

Söz gümüşse sükût altındır, bülbülün çektiği dili belasıdır gibi atasözleri de konuşmaya olumsuz bir yaklaşım göstergeleridir.

Dilde çok konuşmaya teşvik veya övgü bildiriyle de pek karşılaşmıyoruz. Bazen sanki konuşmanın tüm öneminin göz ardı edildiği izlenimi oluşur. Konuşmaya karşılık, *susma* ilginç bir şekilde öne çıkar. *Konuşma* değil de *susmanın*, bir yücelik sayıldığı görülür. Birçok kültürün baş köşesinde yer alan *susma*, bazı din ve ahlak görüşlerinde de temel özellik sayılmıştır (daha geniş bilgi için bk. Uygur, 1994: 160-165).

Gerçekten *susma* nedir? Kendi işlevleriyle konuşmanın tam karşısında mı yer alır? İnsan zihni *susmayı* ve konuşmanın kesilmesiyle oluşan *sessizliği* nasıl değerlendirir ve kendi değerlendirmelerini dile nasıl yansıtır? Çalışmada bu sorular üzerinde durulacak, *susma* ve ona bağlı olan *sessizlik* kavramları dil verileri temelinde ele alınacaktır.

Türkçe Sözlük'e göre *susma*, '*susmak işi*'dir. *Susmak* sözcüğü ise şöyle açıklanmıştır: '1. konuşmasını kesmek veya konuşmaktan kaçınmak; 2. ses veya gürültüyü kesmek, ses ve gürültü yapmamak; 3. mec. etkisini göstermemek, tepki göstermemek' (Türkçe Sözlük, 1988: 1350). *Susma*, sosyal iletişimin konuşmayla ilişkili, özgün ve çok anlamlı bir işlevidir (bk. Kovşikov, Gluhov, 2007: 151). Araştırdığımızda konuşmanın bilerek kesilmesinin tek bir amaca hizmet etmediğini görürüz. Çeşitli anlam nüanslarıyla *susma*, konuşmanın vereceği bilgiyi, ona farklı bir anlatımsallık katarak sunar. Dolayısıyla *susma*, bazı durumlarda konuşmanın işlevini yüklenir. Bu durumda o, bağlam içerisindeki yerine göre değerlendirilir, olumlu veya olumsuz diye ayrılmaz. *Susma*, etik bir davranışı sergileyebilir ("büyükler konuşurken küçükler susar"), söylenenleri kabul etme anlamına gelebilir ("sükût ikrardan gelir"), edimsellik amacı taşıyabilir ("söz gümüşse sükût altındır"), belli bir bilgiyi saklamayı hedefler, itiraz, tedirginlik belirtisi olabilir. Bazen bilerek susulur ("nasıl olsa anlamazlar; konuşmaya değmez"). Duygu yoğunluğu da konuşmayı engelleyebilir. Bazen de sadece ne cevap vereceğini bilmeme *susmanın* nedeni olur. Konuşmanın bir bölümünün özellikle dikkat çekmesi için uzunca bir ara verilebilir. Sayısı daha da artırılacak bu özelliklerden bazılarına örnekler verelim:

Bihter bu tesahübün altında gizlenen hased hissini bekliyormuşcasına gözlerini indirerek *sükût etdi*. (Uşaklıgil, 1939: 24).

Bu teklif karşısında ne söyleyeceğimi bilmeyerek *susuyordum*. (Güntekin, 1999: 160)

O zaman bütün gayretlerinin boşa gittiğini gören Beatris ellerini dizlerinin üzerinde kenetleyerek mahzun mahzun *susmak zorunda kalırdı*. (Taner, 1988: 48)

Bir sıraya yan yana oturduk mu *susuşuyoruz*. Bir taş gelip boğazımıza duruyor. (İlhan, 2000: 93)

Bir zaman *susuyor*. Kavgacı bir susuş bu. (İlhan, 2000: 248)

Susma özellikleri özel deyimlerle daha canlı hale getirilebilir:

Biraz evvel kendisini Feride ile görüştürmemi sabırsızlıkla istediği halde şimdi karşımda *put kesilmesine* ne mana vermeliydi? (Güntekin, 1999: 110)

Sabahtan akşama kadar durmadan söylenen geveze Çalığışu *dut yemiş bülbüle dönmüştü*. (Güntekin, 1999: 251)

Belli etmiyordu ama Kara Mustafanın da *ağzını bıçak açmıyordu* aslında. (Sepetçioğlu, 1998: 118)

Yolda bir kere daha denedi. *Taştta ses var elulağında yok*. (Sepetçioğlu, 1998: 180)

Kızlar *sus pus oturuyorlardı*. (Kulin, 2000: 45)

Konuşması beklenen kişinin *susması* bazen şaka anlamlı deyimler kullanılarak eleştirilir, konuşması gerektiği belirtilir:

Kız sana lâkırdı soruyorlar, cevap versene... *dilini sıçan mı yedi?* (Gürpınar, 1945: 98)

Öyle değil mi Şehnaz Hanım? *Ağzını açmaya tövbe mi ettin?* (Güntekin, 1999: 248)

Geldiğinde eyi kötü konuşuyordun, şimdi neden *dut yedin* delikanlı oğul? (Sepetçioğlu, 1998: 167)

Konuşmayı kesme, *susma* yazıda da belirtilebilir. Üç nokta işareti (...) bunun en yaygın araçlarından biridir. Okurun hayal gücüne hitabeden bu tür anlatım bazen çok etkili olabilir.

Tüm belirtilenlere dayanarak *susmanın*, konuşma eyleminin karşısında değil, yanında yer aldığı, belli durumlarda ona yardımcı görevini üstlendiği söylenebilir. Fakat *susma*, konuşmanın taşıdığı tüm işlevi yerine getiremez. İletişimde dil dışı araçları inceleyen G. V. Kolşanskiy'in belirttiği gibi: "İletişimde tüm dil dışı faktörler yardımcı, dil ise temel rol oynar; ayrıca dilin bildiriye iletmek için her zaman kendi araçlarını kullanma olasılığı vardır" (Kolşanskiy, 2008: 6).

Konuşmayı insan olmanın koşulu şeklinde nitelendiren Prof. Dr. N. Uygur şöyle yazmaktadır: "Toptan *susma* kadar insanın yaşamasına aykırı düşen bir davranış tasarlanamaz. Toptan susalım, toptan yok oluruz. Tüm *susmak* yıkıcıdır insan için. Baştanbaşa susulan bir yeryüzünde yaşama kötürümleşir, yaşama diye bir şey kalmaz ortada" (Uygur, 1994: 157). Prof. Dr. Ö. Başkan da insanlığın doğuştan gelen bir 'dil yetkinliği'ne sahip olduğunu, insanın konuşmasının değil de, konuşmamasının kural dışı olduğunu yazmaktadır (bk. Başkan, 2003: 88). Belki bundan dolayı dil, *susmadan* öte, susmayla ortaya çıkan sessizlik durumunu olumsuz renklerle çizer. Konuyu kuramsal bir bakış açısıyla gözden geçirelim.

Konuşulan dilde konuşan kişi ve dinleyen kişi / kişiler olarak iki taraf vardır. Bu taraflar arasındaki araç ise dildir. Dil, bilgi, düşünce, istek ve duyguyu *bildiri* olarak bir taraftan diğer tarafa iletirken iki karşı taraf arasında bağlantı kurar, bildirişme (communication) işlevini yerine getirir; bağlantıyı kurarken dil bir araçtır. Aracılık işlevi T. Kasatkina tarafından önemle ele alınmıştır. O, dilin aracılık işlevine olan yapısalcı yaklaşımı irdeler. Bu yaklaşım, sözcüklerin konuşan kişinin iradesiyle aktüelleşmiş olan anlamına vurgu yaparken aracının özellikle *iletici* rolünü soyutlaştırır. Kasatkina'nın bu yaklaşımı eleştirme nedeni de buna dayanmaktadır. Eleştirmene göre *aracı*, basit bir *iletici* değildir. *İletici*, bilgiyi bildirişme ediminin bir katılımcısından diğerine ve geri götürür. Bu arada o hiç hesaba katılmayabilir, kendisi nasıl bir bilgi taşıdığını bilmeyebilir. Oysa *aracı*, tarafların baş vurduğu biridir; o olmadan bağlantı imkansızdır. Aracıda taraflarda olmayan, onları bağlayacak bir şey vardır (bk. Kasatkina, 2004: 44). T. Kasatkina, bizim konumuz açısından da önemli olan bir sonuca varır: "Bağlantıya giren tarafların gerçekliği, varlığı SÖZ'le onaylanabilir, SÖZ gerçekleşmezse taraflar ilişkide kaybolur" (Kasatkina, 2004: 44).

Sessizlik durumunun, aracının bulunmadığı bir ortamın insanları neden tedirgin ettiği belli oluyor: Toplumsal bir varlık olan insanın tek başına varolma korkusudur bu.

Sessizlik kavramını bilişsel açıdan ele aldığımızda olumsuz yaklaşım açık bir şekilde kendisini belli eder.

Genel olarak kavramlar hakkında ilk bilgiye sözlük aracılığıyla ulaşabiliriz. Sözlük (burada bir dilin açıklamalı sözlüğü kastediliyor-N. H.), sözcüğün taşıdığı başlıca anlamları sıralar. Bu anlamlar bizi kavrama götüren anahtarlar gibidir (*kavram - anlam* ilişkisiyle ilgili bk. Aksan, 1998: 149-152; 159-170; 2003: 101-116). Türkçe Sözlük'te *sessizlik* sözcüğünün iki anlamı yer almaktadır: '1. Sessiz olma durumu. 2. ortalıkta gürültü olmama durumu, sükût.' (Türkçe Sözlük, 1988: 1289). Her iki anlamda da sözcüğün bir durumla ilgili olduğu görülür. *Ses* diye adlandırılan bir eylem isminin (kulağın duyabildiği titreşim, 'ciğerlerden gelen havanın ses yolunda yaptığı titreşim') türevi olan *sessizlik* sözcüğü, kökteki anlamla olan bağlarını koparmamıştır. Sesin olmayışı, sessiz bulunma durumu bir taraftan doğayla, diğer taraftan insanlarla olan bağın kesildiğini gösterir. Ör.:

Yusuf Efendi, -Ne diyorsunuz ağalar?... dedi. *Ses yok...* (Nesin, 1997: 21)

Korkutucu olan şey bütün bu inanılmaz eşya çokluğunun içine gömüldüğü *sessizlikti*. (Pamuk, 2005: 343)

Sessizliği niteleyen sözcükler de genelde olumsuzluk kavramını pekiştirirler. Ör.:

Yemek ağır bir *sükût* ile bitdi. (Uşaklıgil, 1939: 34)

Ve korkunc bir *sessizliktir* sardı ortalığı âniden... (Sepetçiöğlü, 1998: 205)

Aralarına düşen *sessizlik* ağır ve sıkıcıydı. (İşinsu, 1992: 40)

Sessizlik durumunu nitelendirmek için dilde deyimler ve özel kalıp ifadeler bulunmaktadır. Bazı örneklerle göz atalım.

Sınıfa derin bir *sükût çökmüştü*, sinek uçsa işitilecekti. (Güntekin, 1999: 259)

Bir süre çıt çıkmadı. Bir çınar yaprağı yere düşse kopuşu da, havada salınışı da, yere düşüşü de duyulabilirdi. (Sepetçiöğlü, 1998: 100)

Salonda tıs yok. Sinek uçsa kanat sesi duyulacak. (Nesin, 1997: 158)

Bir sözcüğün bildiri bulduğu kavram dünyasını öğrenmek için o sözcüğün bağlantı kurduğu diğer sözcükler çok önemlidir. Bilindiği üzere sözcükler rastgele değil, belli dil ve anlam kurallarıyla bir araya gelebilir. Bu açıdan aktarmalar, kavram araştırmasında çok önemli bulgular sağlamaktadır. G. Lakoff ve Johnson'ın ortaya attıkları aktarma kuramı konuya farklı bir boyut

kazandırmış, araştırma yönlerini etkilemiştir (bk. Lakoff, Johnson; 1980). Sözcüğün tümce içerisinde oluşturabildiği birleşimler birer ipucu olarak bizi onun kavram dünyasına götürür. Bir durum olan *sessizlik* kavramını bu kuram ışığında gözden geçirelim.

'Sessizlik bir süreçtir':

Kadının *sükûtu*, biz kanepeye oturduktan sonra da devam etti. (Güntekin, 1999: 110)

İki kadının arasında beş dakikadan beri devam eden sükût bu sıcak havanın kasvetine başka bir ağırlık ilâve ediyor gibiydi. (Uşaklıgil, 1939: 159)

Bütün bu *sessizlik boyunca* tek işittiğim şey, hızla atan kalbimin gümbürtüsüydü. (Pamuk, 2005: 387)

Bazen bu sürecin uzunluğu ve kısalığı önem arzettiği için vurgulanır:

Uzun, sancılı bir *sessizlik* oldu. (Pamuk, 2005: 134)

Çocukluğumda işittiğim bir Süryani masalındaki ölümle karşılaşan ihtiyar adamın yaptığı gibi, sonsuzluk kadar süren kısacık bir süre sessizliğe gömüldü. (Pamuk, 2005: 180)

Sürecin uzaması boyutu etkiler; sessizlik büyür:

Bir nevi bekleyişe benzeyen *sessizlik* yeniden sonsuz yapraklı ağacıyla büyüyor, hepsini örtüyordu. (Tanpınar, 1986: 139)

Sükût uzuyor, büyüyor. yedi başlı canavarın pençesi gibi kavriyor gençleri, tırnaklarını canlarının en içine batırıyor. (Işınsoy, 1992: 271)

Sessizlik çöker, sarar:

Ortalığa gök gürültüsünden sonraki sıkıntılı *sessizlik çöktü*. (Çokum, 1993: 110)

Divan Meydanı'na girer girmez derin bir *sessizlik sardı* her yeri. (Pamuk, 2005: 258)

Çökmek sözcüğü 'inerek kaplamak' anlamıyla, *sarmak* sözcüğü ise 'çevrelemek, dolayında yer almak, kuşatmak; yayılıp etkisi altına almak, kaplamak' gibi anlamlarıyla *sis* imgesini çağrıştırmaktadır. Bu durumda '*sessizlik sistir*' aktarımının yer aldığı söylenebilir. İnsanın etraf çevreyle ilişkisini engelleyen *sis*, olumsuz bir imge izlenimini oluşturur.

Sessizliğe gömülmek ve dalmak mümkündür:

Söğüt yeniden *sessizliğe gömüldü*. (Çokum, 1993: 201)

Arasıra odun taşıyan bir kadın veya başıboş dolanan bir köpek, Söğüt'ün *sessizliği* içine dalıyor, sonra o da kayboluyordu. (Çokum, 1993: 75)

'Yok olmak, kaybolmak, görünmez olmak; bir şeyin derinliğine inmek' anlamlarıyla *gömülmek* ve 'suyun içine bütünüyle ve hızla girmek; bir yerin içine girmek' anlamlarıyla *dalmak* sözcüklerinin *su* kavramı ile bir bağlantısı vardır. Bundan yola çıkarak '*sessizlik sudur*' aktarması onarılabılır. '*Sessizlik sudur*' aktarmasında suyun insanı içine alabilecek, yok edebilecek gücü ön plana çıkar. Dilde sıkça görülen *derin sessizlik* birleşimindeki *derin* nitelendirmesinin de su aktarması ile bağlantılı olduğu düşünülebilir. Bu nitelendirme de '*sessizlik, sudur*' aktarmasında suyun bir tehlike sinyali olduğunu düşündürür.

'*Sessizlik karşıt bir güçtür*'. İnsan onu kabullenmeyebilir; sessizlikten sıyrılır (*sıyrılmak* 'bir yerden, bir durumdan çıkmak, kurtulmak'), kurtulur, sessizliği bozar (*bozmak* 'geçersiz bir duruma getirmek, yenmek'):

O *sessizlikten* ilk sıyrılan Yusuf oldu. (Çokum, 1993: 87)

Sessizliği bozuyor adam: "Keşke burada sürekli kalabilseydik..." (Günel, 1999: 23)

Şaşı kaldı Orhun, ne yapacağını bilemedi ama yine de ilkin o kurtuldu *sessizliğin çekiminden*. (Günel, 1999: 25)

Sessizlik kavramı, bazen doğrudan ölümle bağdaştırılır:

... iki düşmana benzeyen bu anne ile kız, derin, ağır, soğuk, sanki aralarında yatan bir tabutun mateminden gelen bir *sükûtle* hareketsiz kaldılar. (Uşaklıgil, 1939: 40)

Mektuplar birer birer yanarken, karşımızda ölmek üzere olan bir insan varmış gibi susuyorduk. (Güntekin, 1999: 214)

Masaya bir ölüm *sessizliği* çöktü. (Kulin, 2000: 245)

'*Sessizlik ölümdür*' aktarmasında sessizlik, insanın hayatla olan tüm bağlarını koparan ölüm kavramına eşdeğer olarak görülür. Bu aktarma, sessizliğe olan olumsuz yaklaşımı bütün açıklığı ile sergiler.

Sonuç olarak; *susma*, bildirişme sırasında görülen ve kullanılan bir eylemdir; konuşmayla ilgili olan *susma*, belli durumlarda onun belli işlevlerini yerine getirebilir. Susmayla ortaya çıkan *sessizlik* ise dile daha çok olumsuz yönleriyle yansıyan bir kavramdır. ©

KAYNAKLAR

- Aksan, Doğan (2003), *Dil, Şu Büyüklü Düzen...*, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Aksan, Doğan (1998), *Her Yönüyle Dil (Ana çizgileriyle Dilbilim, 2. Baskı, Ankara, TDK Yayınları: 439.*
- Başkan, Özcan (2003), *Bildirişim. İnsan-dili ve Ötesi*, İstanbul, Multilingual.
- Çokum, Sevinç (1993), *Ağustos Başağı (AB)*, 2. Basım: 1996, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Eker, Süer (2003), *Çağdaş Türk Dili*, 2. Basım, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Günel, Burhan (1999), *Çiçekler Korunağı. Öyküler (ÇK)*, İstanbul, Can Yayınları.
- Güntekin, Reşat Nuri (1999), *Çalığışu (Ç)*, 55. Baskı, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1945 ilk tabı), *Ölüm Bir Kurtuluş mudur? (ÖBK)*, İstanbul, Hilmi Kitabevi.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1999), *Şipsevdi (Ş)*, (Günümüz Türkçesi: Kemal Bek), 9. Basım, İstanbul, Özgür Yayınları.
- Işınso, Emine (1992), *Canbaz (C)*, (2. Basım: 1989), İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- İlhan, Attilâ (2000), *Zenciler Birbirine Benzemez (ZBB)*, 5. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi.
- Kasatkina, T. (2004), *O Tvoryaşçey Prirode Slova. Ontologičnost' Slova v Tvorçestve F. M. Dostoyevskogo Kak Osnova 'Realizma v Vişsem Smusle'*, Moskva, İMLİ RAN.
- Kolşanskiy, G. V. (2008), *Paralingvistika*, 3. İzd, Moskva, İzd LKİ.
- Kovşikov, V. A., Gluhov, V. P. (2007), *Psikolingvistika. Teoriya Reçevoy Deyatel'nosti*, Moskva, İzd. AST: Astrel'.
- Kulin, Ayşe (2000), *Adı: Aylın (AA)*, (75. Basım), İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Lakoff, G and Johnson, M (1980), *Metaphors We Live By*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Nesin, Aziz (1997), *Mahmut ile Nigâr (MİN)*, 6. Basım, İstanbul, Adam Yayınları.
- Pamuk, Orhan (2005), *Benim Adım Kırmızı (BAK)*, 24. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Searle, J. R. (2000), *Söz Edimleri. Bir Dil Felsefesi Denemesi*, (Sunuş ve Çeviri: R. Levent Aysever), Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Sepetçioğlu, Mustafa Necati (1998), *Bu Atlı Geçide Gider (BAGG)*, (14. Baskı) [Bütün Eserleri; Dünki Türkiye Dizisi-7], İstanbul, İrfan yayınevi.

Taner, Haldun (1988), *Kızıl Saçlı Amazon (KSA)*, Bütün Hikayeleri-1, 3. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1986), *Huzur (H)*, 4. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, (PK: 1240).

Türkçe Sözlük (1988), 2. c., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

Uşaklıgil, Halid Ziya (1939), *Aşk-ı Memnu (AM)*, İstanbul, Hilmi Kitabevi.

Uygur, Nermi (1994), *Dilin Gücü. Denemeler*, Dördüncü Basım, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.